

תשובות קצרות

1. מתקן מכירת משקאות / הרב יעקב הילדסהיים

שאלה | אדם הכניס מטבע של חמישה שקלים במתקן המספק משקאות, ועשה את הפעולות הנצרכות לקבלת המשקה שבו חפץ. אבל עקב תקלה, המשקה לא יצא מהמתקן. הוא לחץ על הכפתור המיועד לקבלת החזר כספי, אבל נוסף על המטבע שהיה זכאי לו, יצאו מטבעות נוספות בסך שנים עשר שקלים. האם הוא זכה בהם או שעליו להחזירם לבעלי המתקן?

תשובה | א. בדרך כלל זכה בעל המתקן בכסף שניתן בתוכו. ולכן אם יצאו כספים נוספים יותר ממה שהיה הקונה אמור לקבל, על הקונה להשיבם לבעל המתקן. ב. לפעמים מצוין במדבקה על המתקן, שהשימוש בו הוא בתנאי שאם יהיו תקלות, לא תהיה תביעה כנגד בעלי המתקן. אם כן מסתבר שהוא הדין במקרה ההפוך, ואם מחמת תקלה אירע הפסד לבעל המתקן, לא תהייה לו תביעות כלפי מי שקיבל את הכספים. זאת כיוון שאם לא כן, נמצא שיש כאן חד צדדיות במקרה של תקלה, ונמצאת מידת הדין לוקה.

2. תשלום על נזק / הרב שלמה אישון

שאלה | אני שוכרת דירה עם עוד שלוש שותפות נוספות. לפני זמן מה אפשרנו לסטודנטית לקולנוע לצלם את סרט הגמר שלה בדירתנו, תמורת סכום של 800 ש. היא והצוות הגדול שלה שהו בדירתנו במשך חמישה ימים, בכל יום עד שעות הערב המוקדמות, והשתמשו במים, בחשמל ועוד. חברים בצוות ההפקה שכחו חפצים שונים בדירתנו. מנהלת ההפקה הרשתה לנו לזרוק את כל מה שאין לנו בו עניין, אך לאחר מכן חזרה והודיעה שיש להשאיר משקפי שמש של אחת מבנות הצוות. לבסוף נשכח הדבר ממני, ואמרתי לאחת השותפות בדירה שהיא יכולה לזרוק הכול. גם המשקפיים נזרקו. האם מוטלת עליי החובה לשלם על הנזק?

תשובה | נקדים ונאמר כי הלכה למעשה בדיני ממונות ניתן לפסוק רק לאחר שמיעת שני הצדדים. על כן נאמרים דבריי בהסתייגות, בהנחה שאין נתונים רלוונטיים נוספים שאינם מופיעים בשאלה.

1. הערת עורך, י"פ: עי' אמונת עתיך 99 (תשע"ג), עמ' 32 תשו' 25.

באופן עקרוני אדם מועד לעולם, וחייב לשלם גם על נזקים שעשה שלא במתכוון. עם זאת, נראה שבמקרה זה אתן פטורות מלשלם על המשקפיים מן הטעם הבא: זריקת המשקפיים נעשתה כתוצאה מהאמירה שלך ומהמעשה של חברתך. האמירה שלך אינה מהווה נזק ישיר אלא רק גרימת נזק בעקיפין. אמנם לעתים יש לחייב גם על גרימת נזק בעקיפין, אך נראה שבמקרה זה ניתן לראות את האמירה כאונס, משום שנבעה מהיסח הדעת ומן העובדה שקודם לכן קבלתן רשות לזרוק את הכול. על גרמא באונס אין מחייבים, ומשום כך את פטורה מלשלם. מאידך גיסא, חברתך שזרקה את המשקפיים עשתה זאת על פי רשות שקיבלה ממך, ונראה שהיה לה יסוד להניח שניתן לסמוך על דבריך, ונמצא שהיא נחשבת כמי שהזיקה באונס גמור ולכן גם היא פטורה.²

3. תיקון רטיבות בקירות חיצוניים / הרב שלמה אישון

שאלה | אנחנו שבעה דיירים בבניין משותף בן כ-16 שנים שני דיירים בכל קומה. לאחד הדיירים בקומה השנייה חודרים מי גשמים דרך קיר חיצוני. האם יש אבחנה בין קיר חיצוני של דירה מסוימת לבין קירות חיצוניים של חדר מדרגות שמשותף לכולם? האם על כל הדיירים מוטלת החובה להתחלק בעלות התיקון?

תשובה | על פי סעיף 1 בתקנון המצוי של בעלי הדירות בבית המשותף, נחשבים הקירות החיצוניים בבניין כרכוש משותף. על פי סעיף 3 לתקנון, רשאי בעל הדירה לתבוע מנציגי הבית המשותף לתקן תיקונים ברכוש המשותף אם אי-ביצועם גורם לו נזק. מכאן שעל פי המקובל, על כל הדיירים להתחלק בעלות התיקון. כך הוא גם לפי ההלכה, הן מחמת המנהג והן משום שבעלי המקום שממנו חודרת הרטיבות הם כלל הדיירים.³

4. מכירה בחסר / הרב שלמה אישון

שאלה | האם מותרת מכירה בחסר (שורט) של מניות של חברות המחללות שבת? **תשובה:** | אכן נראה שבעסקה כזו אינך נחשב כבעלים בחברה, ועל כן הדבר יהיה מותר אף במניה של חברה שאינה שומרת שבת או ללא 'היתר עסקא'. מאידך גיסא, עסקה כזו עלולה להיות אסורה באיסור ריבית, שהרי העמלה שמקבל הברוקר כמוה כריבית שמקבל על המניה שהלווה. כדי למנוע זאת יש צורך לוודא שלברוקר יש 'היתר עסקא'. לחילופין, אם הלוואת המניה נעשית דרך העברתה מחשבון הברוקר לחשבון שלך, ולך יש לפחות מניה אחת מאותו סוג, יהיה הדבר מותר גם בלא 'היתר עסקא', כדין הלוואת חפצים, 'סאה בסאה'.⁴

2. עי' פתחי חושן, נזיקין פרק א ובמקורות שבהערות מב-מד.
3. ר' דיני הבית המשותף פרק יג.
4. ר' תורת ריבית, פרק יז סעי' לג.

5. מעשר כספים / הרב רועי הכהן זק

שאלה | א. אנחנו שוכרים דירה, ובקרוב נצטרך לשלם נוסף לה גם משכנתא. האם ניתן וראוי לקזז זאת מחישוב המעשר? האם הוא הדין גם לגבי הוצאות נוספות כגון ארנונה, הוצאות רכב תשלומי חשמל, גז ומים והוצאות על מסגרות לילדים?

ב. האם ראוי להחשיב חלק מהמסים כמעשר כספים?

ג. האם פרק זמן שבו אנחנו פעילים למען נזקקים יכול להיחשב גם כמעשר כספים?

ד. האם ראוי לסגור חלק מהסכום שעלינו להפריש כמעשר בקרן לצורך הקמת קרן גמ"ח או לצורך הלוואה עתידית לילדים?

תשובה | א. ניכוי הוצאות הבית מחשבון המעשרות שנוי במחלוקת בין האחרונים, ונראה שיש לנקוט כהכרעתם של אחרונים רבים⁵ שאדם שמצבו הכלכלי שפיר לא ינכה את ההוצאות אלא יפריש מעשר כספים מסכום ההכנסות לפני הוצאות הבית. אין לנכות הוצאות ילדים מתחת לגיל 6 לכל השיטות.

ניכוי הוצאות ילדים מעל גיל 6 שנוי אף הוא במחלוקת בין האחרונים, ונראה לנקוט כדעת האגרות משה⁶ שאין לנכות הוצאות אלו, מפני שבדורותינו ילדים בגילים אלו תמיד סמוכים על שולחן הוריהם.

ב. אין לנכות מסים מהמעשרות, הן מפני שמדובר בתשלומי חובה, כפי שכבר הכריע ה"ט"ז⁷ והן מפני שאין הם מחולקים על פי הכללים החלים על מצוות הצדקה הפרטית.

ג. ניתן לתמחר את זמן ההתנדבות ולהחשיב אותו כחלק מהמעשר (אך רק אם מקובל בדרך כלל לקבל תשלום על פעילות זו, והאדם מוותר על התשלום מפני שמדובר בעניי). כמובן, 'פעילות למען נזקקים' שניתן להחשיבה כמעשר היא רק כשיש לזו משמעות כספית ברורה וישירה (כגון ביצוע תיקונים בבית, שירותי ראיית חשבון ועריכת דין וכדו') אך לא פעילות שאין רגילים לגבות תמורתה שכר. כמו כן, 'נזקקים' הם רק יהודים הזכאים לקבל צדקה על פי ההלכה, דהיינו עניים של ממש⁸.

ד. הקמת קרן גמ"ח בכספי מעשרות אפשרית בתנאים הבאים: א. יש להלוות את הכסף ליהודים עניים (אמנם יש מצוות הלוואה לכל יהודי, אך מעשר כספים נועד בעיקרו לקיום מצוות צדקה לעניים). ב. כספי הגמ"ח יוחזקו בנפרד מהכספים הפרטיים של בעל הגמ"ח.

5. ראה לדוגמה במקורות הבאים: שו"ת בית דינו של שלמה, ח"א יו"ד סי' א; ברכי יוסף, יו"ד, סי' רמט ס"ק ה; ערוך השלחן, יו"ד, סי' רמט סעי' ז; הרב עזרא בצרי, הלכות צדקה והלכות מעשר כספים, פ"ג סעי' י; שו"ת שבט הלוי, ח"ה סי' קלג.

6. אגרות משה, אהע"ז, ח"א, סי' קו.

7. ט"ז, יו"ד, סי' רמט, ס"ק א.

8. לעקרונות הכלליים החלים על הגדרת מיהו 'עני' על פי ההלכה עי' במקורות הבאים: שו"ת חתם סופר, יו"ד ח"ב סי' רלט; חכמת אדם, כלל קמה סעי' י; ערוך השלחן, יו"ד, סי' רנג סעי' ב; שו"ת אגרות משה, יו"ד ח"א סי' קמד.

באשר לסיוע לילדים בעתיד, יש בכך סייגים ומגבלות רבים, כגון הגבלת סיוע זה לשליש מכלל סכום המעשר⁹ ורק כאשר מדובר בסיוע הנדרש באותה עת.
 5. יש להדגיש כי כל האמור הוא בהנחה שמצבכם הכלכלי שפיר (כמפורש בשאלה). מי שמצבו הכלכלי דחוק, פטור מהפרשת מעשר כספים.

6. חפצים שנגנבו לאחר מכירת דירה / משפטי ארץ

שאלה | רכשתי דירה ושילמתי למוכר את התשלום במלואו. קיבלתי את המפתח של הדירה, אף שעדיין לא הגיע התאריך שבו המוכר חייב לפנות אותה. באותה עת היו למוכר חפצים בדירה, ואני רציתי להתחיל לשפץ אותה שכן על פי ההסכם היא כבר שייכת לי. המוכר סירב לבקשתי, כי חשש שמא החפצים יינזקו או ייגנבו. קבענו תאריך שבו המוכר ייקח את כל חפציו. בהגיע היום הוא השאיר כמה חפצים בבית, ואמר לי שיבוא בימים הקרובים לקחת אותם. הפועלים התחילו בשיפוץ הבית, אלא שלאחר שבועיים, כשהגיע המוכר לקחת את החפצים, התברר שהפועלים הוציאו אותם החוצה והם נעלמו. המוכר טוען שעליי הייתה מוטלת החובה לשמור על החפצים, ואני טוען שלא הסכמתי להיות שומר, אלא רק שהחפצים יישארו בדירה. עוד אני טוען שאילו המוכר היה בא בזמן שקבענו, מסתבר שעדיין היה מוצא את החפצים.

תשובה | ראשית נדגיש שתשובה לשאלה כזו צריכה להינתן לאחר שמיעת שני הצדדים, הן של הקונה והן של המוכר, ואת התשובה שנענה עכשיו אין לראות כפסק דין.

א. בעלות על הדירה

ע"פ ההלכה, קרקע וכן כל נכס המחובר לקרקע (כגון דירה) נקנים בכסף, בשטר, בחזקה או בקניין סודר.¹⁰ במקום שנהוג לכתוב שטר, כגון במדינת ישראל שהמנהג לכתוב חוזה מכר, לא נקנה הנכס (בנכסי דלא נידי) כל עוד לא נכתב שטר, אפילו כבר שילם הקונה את כל הסכום. אם סוכם בחוזה שהעברת הנכס תיכנס לתוקף בתאריך מסוים – התאריך הוא הקובע, אע"פ שכל הכסף כבר שולם.¹¹ מכיוון שהמנהג הרווח הוא לכתוב שטר, אפילו עשה הקונה חזקה בנכס, אין זה מועיל עד שייכתב שטר. לכן כל עוד לא הגיע מועד כניסת החוזה לתוקף, לא עברה הבעלות לרשות הקונה, והדירה עדיין נחשבת ברשותו של המוכר.

עוד יש לציין שע"פ החוק במדינת ישראל, העברת בעלות על מקרקעין נכנסת לתוקפה רק על ידי רישום בטאבו, ולא באופנים המנויים בהלכה. דרך זו קבילה ע"פ ההלכה הן

9. אהבת חסד, ח"ב, פי"ח סעי' א.
 10. שו"ע, חו"מ סי' קצ סעי' א.
 11. שו"ע, חו"מ סי' קצ סעי' ז.

מכוח דין 'סיטומתא' (מנהג הסוחרים) והן מכוח החוק ומנהג המדינה, ומן הסתם הצדדים מסכימים שהעברת הבעלות לא תבוצע עד הרישום.¹² אם הצדדים הסכימו ביניהם שהרישום לא יעכב, מרגע הקניין כבר לא יכול המוכר לחזור בו.¹³

מסקנת הדברים: אף על פי שהקונה שילם את כל הסכום, עדיין המוכר נחשב כבעל הדירה, עד שיגיע הזמן הנקוב בחוזה כתאריך העברת הבעלות. מכיוון שהדירה נחשבה באותו זמן כשייכת למוכר, ברור שהרשות בידו להשאיר את חפציו בדירה.

ב. קבלת שמירה על החפצים

האם נעשה הקונה אחראי על החפצים שנשארו בדירה?

חיוב שמירה נוצר כשברור שהמפקיד מעוניין בשמירה,¹⁴ וכשיש הסכמת השומר אפילו רק באופן שמשותמעת ממנו הסכמה, כגון שאמר למפקיד: 'הנח לפני'.¹⁵ לדעת הרמב"ם¹⁶ ישנו תנאי נוסף לקבלת שמירה, והוא שהשומר יבצע קניין בפיקדון (משיכה), וכן פסק ה'שלחן ערוך'.¹⁷ יש ראשונים שחולקים וסוברים שאין צורך בקניין אלא די בקבלת שמירה, וכן הכרעת רמ"א.¹⁸

אלא שיש הוכחות לכך שגם לדעת הרמב"ם וה'שלחן ערוך' יש מקרים חריגים שבהם אין צורך בקניין.¹⁹ מכוח מקרים אלו טוענים אחרונים רבים²⁰ שיש אפשרות לקבלת שמירה גם בלא קניין במקום שבו אין ספק בכוונת השומר.

במקרה דנן נראה שיש לקונה דין שומר, היות שברור שהרשות להיכנס לדירה הייתה על דעת שלא ייגרם נזק לרכושו המצוי בדירה, ועל כן גם לדעת הרמב"ם וה'שלחן ערוך' יש לחייבו באחריות. מעבר לכך הפסד החפצים היה על ידי מעשה נזק ממש, שכן הוצאת החפצים מחוץ לבית אל הרחוב מוגדרת כנזק של ממש,²¹ ואז גם הרמב"ם וה'שלחן ערוך' יודו שיש חיוב מדין מזיק.

ג. נזקי פועל

היות שהנזק נעשה על ידי הפועלים, יש לדון באחריותם לכך. על פי ההלכה, פועל שהזיק בעת עבודתו נושא באחריות לנזקו ועליו לשלם לניזק, משום שאין להטיל

12. הרי"ש אלישיב, פד"ר ח"א עמ' 283–285.

13. פתחי חושן, קניינים פרק ב הערה יד.

14. נתיבות המשפט, סי' רצא ס"ק ב.

15. שו"ע, חו"מ סי' רצא סעי' ב.

16. רמב"ם, הל' שכירות פ"ב ה"ח.

17. שו"ע, חו"מ סי' רצא סעי' ה וכן הכרעת הש"ך שם ס"ק יג.

18. רמ"א, חו"מ סי' שמ סעי' ד.

19. הן מדין מי שאומר 'הנח לפני' שנעשה שומר חינום (אם כי יש מהראשונים שהעמידו בקניין ברמב"ם עצמו לא נתבאר קניין), והן ממקרה אחר המופיע בגמרא ב"ק מח ע"א.

20. ראה הרחבת הדברים בספר הפקדתי שומרים, עמ' צב-צז.

21. נתיבות המשפט, סי' רצא ס"ק ז.

אחריות לנזקי הפועל על המעסיק.²² החוק קובע שבמקרים מסוימים על המעסיק לשאת בנזקי פועליו. הסיבה לכך היא כדי שהמעסיק ישגיח יותר על אופן ביצוע העבודה וידקדק בבחירת הפועלים.²³ גם על פי ההלכה יש יסודות לחיוב של המעסיק על נזקי פועליו, במיוחד במקרה של פועלים שביצעו הוראות של בעל הבית.²⁴

סיכום

לכן ע"פ החוק והמנהג, ה'קונה' יצטרך לפצות את ה'מוכר' על הנזק שנגרם לו מאחר והפועלים פעלו בשבילו, ואם יתברר שהפועלים נהגו ברשלנות ושלא על פי הוראות מעסיקם, על ה'קונה' לבוא בטענות לפועליו ולחייבם בתשלום. נדגיש שוב בסיום הדברים שבשל מורכבות הנושא אין כאן הכרעה כלל. ייתכנו עוד פרטים שעשויים להשפיע על הפסיקה, ואם יש מחלוקת בין הצדדים, עדיף להביא את הדברים לבוררות מוסכמת.

7. תשלום שכירות, לאחר מגורים במשך זמן רב / משפטי ארץ

שאלה | אני מתגורר בקרוון קרוב ל-14 שנה. מדובר בקרוון ישן מאוד (בן למעלה משלושים וחמש שנה), רעוע וזקוק לתיקונים תכופים לשם מגורים בו. כשנכנסתי לגור בקרוון, נאמר לי במפורש מטעם המועצה שאני יכול לעשות בו כרצוני לטובת מגורים במקום, ולא אחויב בדמי שכירות. שיפצתי בכספי (מעל 20 אלף ₪), ועד היום לא שילמתי שכירות. אחרי כעשר שנים פנתה אליי תנועה מסוימת בטענה שהקרוון שלה, ומתוקף טענתה היא דורשת ממני תשלום שכירות גבוה. המועצה אינה זוכרת של מי הקרוון, ואין שום הוכחת בעלות לתנועה הנ"ל, אך גם אין הוכחה שהקרוון שייך למועצה. השאלה היא אם אני מחויב לשלם, ואיך יש לראות את כל ההשקעות שהשקעתי.

תשובה | אין כמובן אפשרות לענות לצד אחד בלא שמיעת שני הצדדים. נענה בקצרה על הדברים באופן עקרוני, והיישום תלוי בנסיבות המיוחדות והמשתנות ממקרה למקרה. הנהנה מרכוש חברו חייב לשלם על כך, והחובה עליך לברר ממי נהנית ולמי לשלם.²⁵ אמנם לפי טענתך שכבר סידרת את התשלום מול המועצה (שמחלה עליו), הרי שחובת הגוף החדש שטוען לבעלות על הקרוון לברר את הזיקה שלו לקרוון וממילא את זכותו לתביעה מחודשת. מי שלא תבע כסף שחייבים לו אך גם לא מחל על כך במפורש, יכול לתבוע אותו לכשירצה בכך.²⁶ מובן שיש גם צורך לקיים דיון על ההשקעה הכספית בקרוון. ספקות ומחלוקות כדאי לברר בדין תורה ולא לנקוט בצעדים חד צדדיים.

22. שו"ע, חו"מ סי' שפד סעי' ד.

23. ר"א שיינפלד ספר נזיקין, עמ' 69-75.

24. ספר עיונים במשפט, חו"מ סי' מד.

25. שו"ע, חו"מ סי' שסג סעי' א.

26. קצות החושן, סי' יב ס"ק א נתיבות המשפט, סי' יב ס"ק ה.

8. תיקון נזק שעשה בעל חיים / משפטי ארץ

שאלה | כלב שרט את הדלת של השכנים וגרם לה נזק בחלקה התחתון. בעל מקצוע שהוזמן למקום אמר שהוא יכול לתקן את מקום השריטה עצמה, אבל גם לאחר התיקון יהיה ניכר שהחלק הזה של הדלת עבר שיפוץ. תיקון מושלם יעלה כסף רב, אך בעלי הדלת מתעקשים שתהיה להם דלת יפה וחלקה כפי שהייתה קודם לכן. בעל הכלב, לעומת זאת, מתקומם על כך שיצטרך לשלם יותר ממה שהזיק.

תשובה | נזקי כלב ששרט דלת, כיוון שאין דרכו לשרוט, נחשב הנזק כנזקי 'קרן',²⁷ ומשלם רק חצי נזק ועד גובה שוויו של הכלב. אמנם אין דנים בנזקי 'קרן' בזמן הזה,²⁸ אך ראוי לשלם גם אם אין דנים²⁹ בכך, וכן בתי דין יכולים לדון ולחייב מכוח פשרה. אם דרכו לשרוט להנאתו הרי זה נזק 'שן',³⁰ ואם אין זה להנאתו אלא הרגל שלו להיכנס כך לחדר הרי זה נזק 'רגל'.³¹ התשלום בשני המקרים האלו הוא נזק שלם ועליכם לשלם, וגם ניתן לדון אותו בבית הדין.³² העיקרון של תיקון הנזק הוא החזרת המצב לקדמותו,³³ ועל כן צודקים הניזקים בדורשם תיקון מלא.

9. רכישת כרטיסים בהנחת מועדון למי שאינו חבר המועדון / משפטי ארץ

שאלה | אבי הינו חבר בארגון עובדים גדול ומשלם בכל חודש דמי חבר לארגון. ארגון זה מציע לחבריו מדי תקופה הצעות לרכישת כרטיסים מוזלים לאתרים שונים וכדומה. אבי כמעט ולא נהנה מההצעות להנחות, היות שמדובר באתרים המותאמים לציבור החילוני. אציין שאבי מחויב לשלם לארגון זה דמי חבר חודשיים (גם אם אינו מעוניין להיות חבר בארגון). לאחרונה פורסמה הצעה לרכישת כרטיסים מוזלים לגן החיות התנכ"י בירושלים. שאלתי היא: האם אני, בתו, יכולה לרכוש בשמו של אבי (כמובן באישורו) 2 כרטיסים מוזלים (בעבורי ובעבור בעלי)?

תשובה | קניית הכרטיסים היא זכות המוקנית לחברי מועדון. כמו בכל עסקה בתחום המסחר, שינוי כללי הקנייה נוגע בגזל.³⁴ על כן יש לברר מה הם כללי המועדון. אם המועדון מגביל את הקנייה רק לשימוש החברים, יש בשינוי הכללים משום איסור גזל, ואם אין הגבלה, מותר לחבר לקנות לצורכי אחרים. אם אין ידוע על הגבלה ואין מופיעה הגבלה כזו בכללי המועדון, לכאורה אין לחשוש לכך (שכן ללא תנאים מגבילים העסקה היא ללא הגבלה), אך אם ניתן לברר ולוודא הדבר עדיף. אמנם במקרה שאדם אחר קונה ומתחזה להיות חבר מועדון, נראה שיש בזה חשש זיוף ואונאה. על כן במקרה

27. שו"ע חו"מ סי' שפט סעי' ב.

28. שו"ע, חו"מ סי' א סעי' ג; ועי' אמונת עתיך 105, עמ' 103, והערה 14.

29. ערוך השולחן, חו"מ סי' א ס"ק יג.

30. שו"ע, חו"מ סי' שצא סעי' א.

31. שם, סי' שצ סעי' א.

32. שו"ע, חו"מ סי' א סעי' ג.

33. חזון איש, ב"ק סי' ו ס"ק ג.

34. שו"ע, חו"מ סי' רז סעי' א.

כזה נראה שיש לחשוש לאיסור, אלא אם כן נתקבל אישור לפעולה זו מאת הנהלת מועדון החברים. אבל אם האב קונה ונותן לכם, נראה שאין בעיה, אלא אם כן תנאי המועדון מגבילים את הקנייה לכרטיס אחד בלבד – לחבר עצמו.

10. 'היתר עסקא' לבית מסחר / משפטי ארץ

שאלה | האם יש צורך ב'היתר עסקא' כאשר אני מעביר כסף לבית השקעות (מיטב-דש) בעוד אני מבצע את כל פקודות המכירה והקנייה בעצמי? (בית המסחר נותן לי רק את הפלטפורמה בתמורה לתשלום חודשי קבוע ולתשלומי עמלות קנייה ומכירה). במידה והתשובה חיובית, האם ניתן לסמוך על נציג (דתי) מבית המסחר אשר בירר והודיע לי כי יש היתר עסקא, אף כי לא הצלחתי למצוא שום אזכור שלו באתר החברה או בתקנון? (זכור לי כי יש צורך שהדבר יצוין במקום בולט).

תשובה | במקרה של פלטפורמת מסחר, הכסף הוא של המשקיע וגם המניות הנקנות על שמו, וכן הרווחים וההפסדים נרשמים רק עליו ואין לאחרים חלק בהם. לכן במקרה זה נראה שאין צורך בהיתר עסקא, שהרי לא נוצרו יחסי מלווה ולווה, והתשלום הוא עמלה קבועה על שירות לביצוע המסחר בבורסה. המדד להלוואה הוא אחריות של הלווה להחזיר את הכסף גם במקרה של הפסד וכן לקבל רווחים.³⁵ במקרה המתואר בית המסחר אינו אחראי כלל על הכסף ויחזיר אותו כפי שהוא, הוא רק מקבל תשלום על השירות לקונה.

11. פתיחת מוסד לימודים מתחרה / הרב אריאל בראלי

שאלה | בעיר שלנו ישנו מוסד חינוכי הפועל זה כמה שנים. בשנה האחרונה הוקם מוסד מתחרה. המצב הוא שאין מספיק תלמידים לשניהם. אציין שמטעם המוסד החדש ישנה פנייה ישירה למורים ולתלמידים לעבור אליהם. האם הדבר מותר?

תשובה | ההלכה מתירה פתיחת חנות מתחרה בסמיכות לחנות אחרת על מנת לעודד תחרות שתגרום להוזלת מחירים.³⁶ כאשר מדובר במוסד חינוכי יש אף חשיבות יתרה לתחרות, כי יש בכך משום 'להגדיל תורה ולהאדירה'. וזו לשון ה'שולחן ערוך' (יו"ד סי' רמה סעי' כב):

35. ראה לדוגמא שו"ע, יו"ד סי' קסז סעי' א, וראה גם באריכות ברית יהודה, פרק כז סעי' א ואילך.

36. שו"ע, חו"מ סי' קנו סעי' ה.

מלמד תינוקות שבא חבירו ופתח בית ללמד תינוקות בצדו, כדי שיביאו לו תינוקות אחרים או כדי שיבואו התינוקות שאצל זה לזה, אין יכולים למחות בידו, שנאמר: ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר.

בנוסף לכך כתבו התוספות³⁷ ודבריהם נפסקו להלכה ב'שולחן ערוך'³⁸ שאין איסור 'עני המהפך בחררה' לגבי מלמד. לכן מותר לכל אבא להציע למורה לעבור וללמד את בנו במקום ללמד ילד אחר. הסיבה לכך היא שלא מכל אדם זוכה התלמיד ללמוד, והאב יכול לדאוג לבנו גם על חשבון אחרים. אף על פי כן נראה כי דברי התוספות שהוזכרו לעיל נאמרו כלפי מלמד המוכן לקבל רק תלמיד אחד ועליו ישנה תחרות בין ההורים. אך בנידון דידן המעבר של המורים למוסד החדש אינו גורם לפתיחת מעגלים חדשים של תלמידים שיזכו ללמוד מהם, שכן מדובר על אותם התלמידים מהמוסד הישן. אמנם מותר לפרסם באופן כללי שדרושים עובדים למוסד החדש, אך כאמור יש בעיה לפנות באופן פרטני למורים ולהציע להם לעבור מוסד. נכונים הדברים שבעתיים במורים שיש להם קביעות במוסד הישן, כי אז יש גם בעיה הלכתית נוספת לבוא בגבולו של המוסד הישן ולהוציא אותם משם.³⁹ בדומה לכך נאסר על שידול לקוח אשר נכנס לחנות מסוימת לעבור לחנות מתחרה. הדברים מעוגנים בדברי הגמרא (ב"ב כא ע"ב), שמקשה על ההיתר לפתוח חנות בסמיכות לחנות קיימת מהברייתא הקובעת ש'מרחיקים מצודת הדג מן הדג כמלא ריצת הדג', והגמרא מיישבת: 'שאני דגים דיהיבי סיירא'. רש"י מפרש (ד"ה שאני):

כיון שהכיר זה חורו ונתן מזונות בתוך מלא ריצתו, בטוח הוא שילכדנו, דהווי ליה כמאן דמטא לידיה, ונמצא חברו מזיקו. אבל הכא - מי שבא אצלי יבוא, ומי שבא אצלך יבוא.

מדברי רש"י למד הגר"א⁴⁰ שכאשר הקונה היה 'בכיסו של המוכר', כדוגמת הדג ההולך למצודה, אסור להשפיע עליו ולהציע לו עסקה אחרת.⁴¹ בשו"ת 'חתם סופר' (חו"מ סימן עט) כתב כך:

כשהם פורשים מצודה לוכדים הדג ההוא שהי' הוא בטוח שיבוא לידו וכיון שהי' מובטח שיבוא לו והרי זה לוכדו אסור וה"ה אם כבר היו הקונים בחנותו וגמר הפסוק ולא חסר כלום באופן שהי' בטוח שיקחו ממנו ובא זה ומוליכם לחוץ ה"ל גזל... ראוי לתקן שלא יעשה אדם כדגי הים, שכל אחד בולע חבירו.

לסיכום, תחרות בין מוסדות חינוכיים הינה מבורכת, אך גם לדבר זה ישנם גבולות הלכתיים. כאשר מדובר על אותם תלמידים, אין לפנות באופן ישיר למורים או לתלמידים הרשומים במוסד הקיים כדי לשדלם לעבור למוסד החדש. ניתן לפרסם באופן כללי שדרושים מורים ושנפתחה הרשמה לתלמידים, והבוחר יבחר.

37. תוס', קידושין נט ע"א ד"ה עני.

38. שו"ע, חו"מ סי' רלז סעי' ב.

39. וכן כתב בספר משנת רבי אליעזר, סי' צח: 'יש לו חזקה בגופם ובממונם'.

40. ביאור הגר"א, לשו"ע חו"מ סי' קנו ס"ק כח.

41. וכך מתבאר גם מתשובת הרשב"א, שמובאת בבית יוסף, חו"מ סי' קנו.

12. למי שייכת מתנה שקיבל שליח / הרב אריאל בראלי

שאלה | נשלחתי על ידי הורי הגן לקנות מתנה לגננות בחנות למוצרים קוסמטיים. ערכתי סקר שוק והתברר שהזול ביותר הוא הזמנה ברשת האינטרנט. כאשר רכשתי את המוצרים, קיבלתי הטבה עבור הקנייה, ועליי לבחור במתנה אחת מתוך שתי אפשרויות: הנחה של שלושים אחוז על כלל הקנייה, או מוצר נוסף במתנה. ברצוני לדעת: למי שייכת ההטבה? יש להדגיש כי ללא השתדלותי ההורים לא היו מקבלים לא מחיר נמוך ולא מתנה.

תשובה | ההמלצה במקרים מעין אלו היא לוותר ולזכות את הציבור בהנחה שניתנה, ובמקום להתחשבן יש ליצור יחסים טובים בחברה שכל אחד תורם מזמנו ומרצו למען הכלל.

א. מתנה לשליח או למשלח

לעצם השאלה, הגמרא בכתובות (צח ע"א) עוסקת במקרה דומה, כאשר שליח קיבל מתנה על רכישה שביצע בכספי המשלח. מסקנת הסוגיה היא⁴² שאם זו עסקה בדברים שתלויים בהערכה ואינם נמכרים בצורה מדויקת (דבר שאין לו קצבה), אזי כל המתנה שייכת לבעל המעות. מדברי רש"י נראה שההסבר לכך הוא שהמתנה היא חלק מהעסקה. בעסקאות כאלו שבהן הכמות נקבעת על פי אומדן, אין הגדרה מדויקת, ואף אם ישנה חריגה מהמקובל היא שייכת לבעל העסקה, דהיינו לבעל המעות. בסופו של דבר הוא שילם, ומסתבר שהמוכר התכוון להקנות לו את המתנה. אולם ישנם מקרים שבהם יש להסתפק בכוונת המוכר אם ברצונו להקנות לאדם העומד מולו, לשליח, או שדעתו להקנות לבעל המעות. לכן הדין הוא שהשליח והבעלים חולקים את המתנה מספק. הדוגמה המובאת לכך היא כאשר מדובר בקנייה של דברים מדידים (דבר שיש לו קצבה), והמוכר נתן כמות נוספת במתנה. כאן יש לטעון שאין זה פשוט שזה חלק מהעסקה, ולכן יחלוקו.

ב. למי שייכת ההטבה?

לגישה זו של רש"י (לעיל) נראה שההטבה של שלושים אחוז הנחה היא חלק מהעסקה ומיועדת רק לבעל המעות. אי אפשר לומר שיש כאן מתנה חיצונית אשר תחולק בין שני הצדדים.⁴³ לכן המסקנה צריכה להיות שכל הכספים שנשארו עקב ההנחה שייכים אך

42. על פי שו"ע, חו"מ סי' קפג סעי' ו.

43. אך לדעת הרי"ף הסבר דברי הגמרא שונה. לדעתו השליח אמור לקבל את כל המתנה, אלא שמכיוון שהוא נהנה מכספי המשלח, יחלוק אתו. אולם גם לדבריו כתב בספר קצות החושן, סי' קפג ס"ק ז, שאם יאמר המוכר במפורש שהוא נותן רק לבעל הממון, אזי השליח לא יקבל כלום. נראה שכך יש להתבונן על המציאות שבה בעלי הרשתות מפרסמים מראש את ההטבה על מנת לרצות את בעלי הממון כדי שיקנו דווקא אצלם. זו מציאות שונה ממתנה שניתנה בפתע פתאום לשליח. ההנחה קבועה ובוודאי מכוונת לבעל הממון, ולכן היא שייכת אך ורק לבעל המעות. סברה זו מובאת בספר שמרו משפט, ח"ב סי' לג.

ורק להורים.⁴⁴ לגבי האפשרות האחרת לבחירה – לקבל מוצר נוסף חנם – כאן יש מקום להסתפק אם זה הוא חלק מהעסקה וההטבה שייכת רק לבעל המעות, או שהעסקה הסתיימה בזמן התשלום, והמתנה אינה חלק מהעסקה.⁴⁵

ג. באיזו הטבה יש לבחור?

נשאלת השאלה: באיזו אפשרות יש לבחור?⁴⁶ יש לקחת בחשבון שההורה שביצע את הקנייה הוא גם שותף למתנה ולא רק שליח ההורים, שהרי אף הוא אחד מהורי הגן. לכן יש להחיל עליו את דיני השותפות. שותף שנדרש להשקיע את כספי השותפות, צריך לדאוג אך ורק לטובת השותפות.⁴⁷ לכן על השליח לבחור באפשרות של ההנחה ולא של ההטבה, כי ההנחה מיטיבה עם כלל ההורים.

סיכום

יש לבחור באפשרות ההטבה המעניקה הנחה של 30% בסכום הקנייה, וכך כל ההורים ייהנו שווה בשווה מההטבה.

13. הימנעות מתשלום בגין שמיטת כספים / הרב אריאל בראלי

שאלה | אני חייב כסף לאיש מקצוע כבר זמן רב, משום שיש בינינו ויכוח על גובה השכר. האם אני יכול לסמוך על כך שבעל המקצוע לא כתב פרוזבול כשזה אינו שומר תורה ומצוות?

תשובה | היה מקום לומר שהתשלום לבעל המקצוע דינו כשכר שכיר ששמיטה אינה משמטתו, אולם מכיוון שהחוב נתבע ולא שולם, אזי הדבר נחשב ל'זקיפת מלווה' והשמיטה משמטתו.⁴⁸ לכאורה הנך צודק והדין עמך, כי בעל המקצוע לא כתב פרוזבול ואינו רשאי לדרוש את חובו, ואף אם ישלמו לו, מוטל עליו לומר 'משמט אני'.⁴⁹

אולם יש לזכור שעליך לקיים את דברי חכמים שאמרו שאף שהחוב נשמט יש להחזיר חוב שעברה עליו שביעית כמבואר בדברי הרמב"ם,⁵⁰ והטעם לדבריהם שהייעוד המרכזי של שמיטת כספים הוא להיטיב רק עם מי שאין לו. לכן אם אינך ממעוטי היכולת, עליך להחזיר את הכסף. עדיף שתלמד את בעל המקצוע לומר 'משמט אני את החוב', ולומר 'אף על פי כן ברצוני לשלם אותו'.⁵¹ יש סברה נוספת לחייב את מקבל השירות גם אם

44. כשם שפסק הרמ"א, חו"מ סי' קפג סעי' ט, ובסמ"ע, ס"ק כו.

45. הסיבה שאתר האינטרנט נותן מתנה זו היא כדי ליצור אצל הגולש יחס טוב כלפיו, ולכן המתנה מיועדת למי שגלש והזמין בפועל את המוצר ולא לבעל המעות.

46. כאמור, האפשרות של ההנחה שייכת רק להורים, והאפשרות למוצר חנם תחולק בין השליח והמשלח.

47. שו"ע, חו"מ סי' קעו סעי' י.

48. שו"ע, חו"מ סי' לז סעי' טו.

49. שו"ע, חו"מ סי' סז סעי' לו.

50. רמב"ם, הל' שמיט"י פ"ט הכ"ח.

51. הטענה שלך ביחס לגובה התשלום לאיש המקצוע צריכה להתברר בפני עצמה וללא קשר לשמיטת כספים.

בעל המקצוע לא כתב פרוזבול, בהתבסס על דעת הראשונים שהביא הרמ"א⁵² שדין שמיטת כספים לא נוהג בזמן הזה. אמנם לדעת ה'שולחן ערוך' שמיטת כספים נוהגת בזמן הזה,⁵³ אך ייתכן לומר שהמלווה לאדם שאינו שומר תורה ומצוות נחשב כאילו התנה עם הלווה 'על מנת שלא תשמטיני שביעית'. סברה זו מובאת בשו"ת הרא"ש⁵⁴ כלימוד זכות על בני דורו, ויש פוסקים שאימצו אותה. וכך כתב ה'חתם סופר' (ח"ה סי' קיג):

וזה היה בזמניהם שהיו נזהרים בשמיטת כספים והדיין הפקיע ממנו של לוח שלא מרצונו ולזה צריכים בית דין חשוב אבל השתא שאין העולם נזהרים ויודעים מזה כלל ולא עלה על דעת הלוה כלל שיהיה השביעית משמטתו ואפי' אי נאמר לו הדין מ"מ ה"ל ממש **אומדנא דמוכח** כאלו התנה ע"מ שלא תשמטיני בשביעית. **לסיכום**, במרקם העדין הקיים היום במדינת ישראל בין הציבורים השונים, נראה שיש למנוע שימוש בהלכות ממון שלא ידועות לציבור שאינו שומר תורה ומצוות, בייחוד שישנה אומדנא דמוכח שאם היו יודעים מכך היו מתנים שלא תנהג שמיטת כספים בהלוואה המוצעת. במצב זה יש לחייב על פי דברי הפוסקים שתנאי זה כאילו נאמר ולשלם את החוב. מובן שעדיף ללמד אותו לומר 'משמט אני' ולשלם בתורת מתנה.

14. הנחת אבדה במרכז היישוב / הרב אביעד תפוחי

שאלה | מצאתי חפץ החייב בהשבת אבדה, אך מסתבר שעל ידי פרסום המציאה לא תגיע האבדה לידי המוצא. האם אפשר להניח את האבדה במקום מרכזי ביישוב, שכן יש סיכוי סביר שהמוצא יעבור שם ויראה את אבדתו?
תשובה | נאמר בפרשת 'כי תצא' (דברים כב, א-ב):

לא תראה את שור אחיך או את שיו נדחים והתעלמת מהם השב תשיבם לאחיך. ואם לא קרוב אחיך אליך ולא ידעתו **ואספתו אל תוך ביתך והיה עמך** עד דרש אחיך אתו והשבתו לו.

חכמינו ז"ל⁵⁵ למדו מהמילים 'ואספתו אל תוך ביתך' שמוצא האבדה מוגדר כשומר על האבדה. לכן מוטלת על המוצא חובה לשמור על החפץ ולא להניח אותו במקום שבו כל אחד יכול לקחת את החפץ לעצמו. אמנם נפסק ב'שולחן ערוך' (חו"מ סי' רסז סעי' א):
החזיר את האבידה בשחרית למקום שהבעלים נכנסים ויוצאים שם בשחרית, אינו חייב ליטפל בה שהרי הבעלים רואים אותה אף על פי שאינו מקום המשתמר.
אך זה לא דומה לנידון שלנו. ה'שולחן ערוך' עוסק במקרה שבו המוצא יודע מי הם הבעלים ולכן מניח את החפץ במקום גלוי שהבעלים עוברים בו באופן ודאי, והרי זה כאילו החזיר את החפץ לידיהם של הבעלים. במקרה שלנו, הנחת החפץ במקום מרכזי ביישוב אינה ערובה לכך שהבעלים יעברו שם, ואף אם יעברו אין ערובה לכך שיראו את

52. רמ"א, חו"מ סי' סז סעי' א.

53. שו"ע, שם, סעי' א.

54. שו"ת הרא"ש, כלל עז אות ב.

55. ב"מ פב ע"א; ועי' רש"י, ב"מ שם, ד"ה שומר אבידה.

החפץ. לכן אין להניח את החפץ במקום מרכזי ביישוב, אלא לשמור אותו בבית ולפרסם כמיטב היכולת.

15. ביטול עסקה / הרב אביעד תפוחי

שאלה | סיכמתי עם חבר לקנות ממנו את רכבו במחיר מסוים. כיוון שלא היה לי כסף מזומן והייתי צריך את הרכב כדי לחזור הביתה, סיכמנו שאקח את הרכב לביתי, ואבוא לשלם למחרת. בינתיים הגעתי למסקנה שהעסקה אינה כדאית, וברצוני לבטל אותה. האם אפשר לבטלה או לא?

תשובה | כל מעשה קניין בהלכה מורכב משני גורמים: א. מעשה קניין. ב. כוונת קונה לקנות וכוונת מקנה להקנות. במקרה שלפנינו התבצע לכאורה מעשה קניין, שהרי נסיעה ברכב דינה כמשיכה. אמנם משיכה לא קונה ברשות הרבים אלא רק בסמטא, אבל מקום חנייה של רכב דינו כסמטא, שכן אמנם לכל אדם יש רשות לחנות שם, אבל לאחר שאדם מסוים חנה אי אפשר להוציא את רכבו משם. לכן הנסיעה בכביש ראשי לא מועילה כקניין משיכה, אבל החניית הרכב מועילה לזה.

החיסרון במקרה שלפנינו הוא שלא הייתה כוונה של הקונה לקנות במשיכה זו, שהרי לא העלה על דעתו שזה עצמו מעשה קניין. נראה שכוונתו הייתה לקחת את הרכב הביתה כדי לבוא למחרת לשלם, ואז יתבצע מעשה הקניין. כיוון שכך, הרי שאין כאן קניין, ויכול הקונה לחזור בו. מעבר למישור הקנייני שדנו בו עד עתה, יש מישור נוסף של יושר עסקי. וכפי שפסק ה'שולחן ערוך' (חו"מ סי' רד סעי' ז):

הנושא ונותן בדברים בלבד, הרי זה ראוי לו לעמוד בדבורו אף על פי שלא לקח מהדמים כלום, ולא רשם ולא הניח משכון. וכל החוזר בו, בין לוקח בין מוכר... הרי זה ממחוסרי אמנה ואין רוח חכמים נוחה הימנו.

למדנו מכאן שאף שמבחינה קניינית לא חל הקניין, הרי שאדם מחויב לעמוד בדיבורו, ואם אין סיבה מיוחדת לחזור,⁵⁶ אין 'רוח חכמים נוחה הימנו' אם חוזר בו.

16. רב יישוב שפסל מזוזה / הרב אביעד תפוחי

שאלה | אני מכהן כרב יישוב, ומקבל מזוזות לבדיקה ללא תשלום, ואף מתקן בהן תיקונים קלים, כגון חוסר בתג. אירע מקרה שפסלתי מזוזה כשרה תוך כדי טיפול בה, כיוון שדיו שהיה על היד שלי נמרח על המזוזה. האם אני חייב לפצות את בעל המזוזה?

תשובה | נפסק ב'שולחן ערוך' (חו"מ סי' שו סעי' ד):

...נתן קמח לנחתום ועשאו פת נפולין, בהמה לטבח וניבלה – בשכר: חייבים לשלם דמיהם. ואם שחט בחנם: אם היה טבח מומחה, פטור. ואם אינו מומחה, חייב. אמנם יש להוסיף שכל זה כאשר יש בהיזק זה צד של אונס, אבל אם הפועל פושע הרי הוא חייב בכל מקרה.⁵⁷

56. עי' רמ"א, חו"מ סי' רד סעי' יא, ובערוה"ש שם.

לאור הנ"ל יש לברר שלושה דברים: [א] אם העבודה הייתה בחינם או בשכר. [ב] אם הרב מומחה להגהת מזוזות. [ג] אם הנזק נעשה בפשיעה.

א. העבודה כאן נעשתה בחינם. אמנם הרב מקבל שכר בעבור עבודתו כרב היישוב, אך כיוון שבדיקת מזוזות אינה בכלל תפקידו, הרי שעבודתו זו היא בחינם.⁵⁸ וכן אין לטעון שהמצווה שבדבר היא שכרו, שהרי 'מצוות לאו ליהנות נתנו'.⁵⁹

ב. לעניין הגדרת מומחיות לשחיטה כתב הש"ך⁶⁰ שצריך שישחט עוף שלוש פעמים. האם הגהת מזוזות שלוש פעמים מגדירה את המגיה כמומחה? התייעצתי עם סופר סת"ם ותיק,⁶¹ והוא אמר לי שבמלאכת ההגהת יש כמה פונקציות. כדי להגיה את המזוזה ולחפש אם יש בה פגמים, יש צורך בעין מיומנת מאוד ובמומחיות גדולה, ואלו לא נקנות בהגהת שלוש מזוזות אלא רק לאחר התנסות מרובה. ברוב המקרים, כדי לתקן פגם שכבר נמצא, אזי אין צורך במומחיות מיוחדת, אלא מספיק ידע מועט ויכולת גרפית ויכולת טכנית מסוימות, ולזה מספיק תיקון שלוש מזוזות. בנידון שלפנינו תפקידו של הרב היה גם להגיה את המזוזה וגם לתקן אותה, ורב זה לא הגיה עשרות מזוזות אך תיקן יותר משלוש מזוזות. האם נגדיר אותו כמומחה, שהרי הוא מומחה לתיקון, והנזק אירע בעת התיקון, או שנגדיר אותו כהדיוט כיוון שתפקידו כולל גם הגהת שבה הוא הדיוט? ונראה לענ"ד, שכיוון שהנזק אירע בעת התיקון ולעניין זה הוא מוגדר כמומחה, הרי שלעניין תביעת הנזיקין הוא מוגדר כמומחה.

ג. לעניין השאלה אם מריחת דיו שנשאר על היד נחשב פשיעה, התייעצתי עם סופר הסת"ם הנ"ל, ואמר לי שאמנם זה קורה פעם או פעמיים לכל סופר סת"ם מתחיל, אך לסופר סת"ם ותיק זה לא אמור לקרות כיוון שהסופרים מתרגלים לכתוב בצורה נקייה ומסודרת כדי להימנע מתקלות פשוטות שכאלה. עוד אמר לי שבמזוזות תקלה מעין זו מצויה הרבה פחות מאשר בספרי תורה, כיוון שהקלף של המזוזה קטן, ואין עמודות של אותיות זו בצד זו.

נמצא לפי זה, שיש להגדיר תקלה מעין זו כפשיעה.⁶²

נמצא למסקנה שאף שהעבודה נעשתה על ידי מומחה ובחינם, אף על פי כן חייב לשלם על הנזק, כיוון שזנזק מעין זה מוגדר כפשיעה.

57. כן מוכח בגמרא ב"ק צט ע"ב, שלפי ר"מ שנתקל פושע הרי גם מומחה בחינם חייב. וכן יוצא עפ"י הטעמים שהובאו בראשונים לפטור מומחה – מצד שהוא אנוס (תוספות בסוגייתנו) או מצד שהוא עושה ברשות (רמב"ן, הובא בשטמ"ק ב"מ פב ע"ב). וכ"כ פתחי חושן כרך ז, פרק יג, סעי' טו.

58. עיין שו"ת משנה הלכות ד, סי' ר"מ, שדן בשאלה כעין זו, אלא שבנידון שלו הסופר קיבל שכר בעבור עבודתו וא"כ פשיטא שחייב לשלם.

59. קצות החושן סי' שו ס"ק ז.

60. ש"ך חו"מ סי' שו ס"ק ז.

61. הרב מתניה בן גדליה.

62. לענ"ד הנידון חמור יותר משוחט שניבל את הבהמה כשפרכסה, ש"א דמיבעי ליה למירמי אנפשיה (ב"ק צט ע"ב), כיוון שזו אינה תקלה הנובעת מדבר לא צפוי, אלא נובעת מדיו שהסופר השתמש בו בצורה לא זהירה ונדבק לידו בעת שתיקן אות אחרת במזוזה, או בשעה שהכין את הקולמוס לכתובה. לכן נראה שזו פשיעה, ואין זה תלוי בשאלה אם 'מבעי ליה למרמא אנפשיה'.

17. מאוורר בשבת / הרב ישראל רוזן

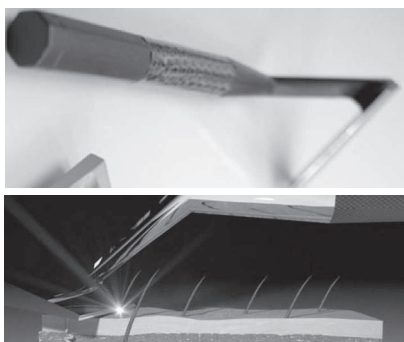
שאלה | בעניין מאוורר הפועל בשבת: [א] האם מותר לשנות את עצמת המאוורר בשבת, אם הוא כבר פועל? האם יש בזה שינוי זרם ללא אש שיש להתיר, או שלא? [ב] מאוורר שפועל על קוצב זמן מכני (טיימר) ונכבה בתום הזמן, האם מותר (בזמן שהוא עדיין דולק) להאריך את הטיימר בשבת?

תשובה | א. אסור לשנות עצמת מאוורר בשבת, כי השינוי איננו רציף (כמו במכשירי רדיו ישנים שהיה בהם גלגל סיבובי רציף), אלא לחצנים המעבירים מדרגה לדרגה. כל העברת דרגה היא כיבוי הדרגה הקודמת והפעלת דרגה חדשה.

ב. בזמן שמאוורר דולק מותר להאריך את זמן פעולתו (כי זה רק 'המשכת המצב'), אך אסור לקצר את הזמן, כי זו פעולה חדשה של כיבוי בזמן שלא היה כבה אלמלא פעולת האדם.

ג. אכן, מכיוון שבני אדם מתבלבלים ומחליפים בין מצבי ההדלקה והכיבוי ע"י הסטת הזיזים בשבת, איננו ממליצים לתכנן לכתחילה שינויים כאלו מראש לשבת, לשום כיוון. אנו מתירים להאריך את זמן הפעולה הנוכחית רק אם משום מה חלו שינויים בלתי צפויים בנסיבות מזג האוויר, או שבאו אורחים או לדבר מצווה וכד'.

18. גילוח הזקן ב'לייזר' / הרב ישראל רוזן

שאלה | על פי פרסום באינטרנט, בחודש האחרון הושק ציוד חדיש להסרת שער מן הגוף באמצעות לייזר. המכשיר מיועד לגברים ולנשים, ואיננו יודעים אם הוא כבר מצוי בשוק ואם יעילותו מוכחת. מ"מ, הנושא כבר הועלה על 'שולחן מלכים', ושוגרו למכון 'צומת' שאלות בדבר כשרות גילוח הזקן באמצעות ציוד זה. המכשיר הוא דמוי 'סכין גילוח תער', אלא שהראש ה'משחית' את

השער איננו חד אלא אלמנט משוכלל המשגר קרן לייזר חדה השורפת את השער בנקודת המגע עם העור. התמונות לקוחות מתוך סרט אינטרנט של החברה בשם The Skarp Laser Razor, ומדגימות את הציוד ואת פעולת החיתוך.

א. השחתת הזקן

במאמרנו 'לשאלת כשרות מכונות הגילוח'⁶³ כתבנו להקל במכונות גילוח חשמליות (לאחר שנבדקו ספציפית), אף שהן מגלחות צמוד לבשר ולא ניכרות שאריות שערות.

63. תחומין כב; וכן בספרי 'בחצוצרות בית ה' עמ' 463.

הטעם הוא שיש להחשיב את סכיני מכונת הגילוח כ'מספרים' כעין תער' שלגביהם נפסק ב'שולחן ערוך' (יו"ד סי' קפא סעי' י): 'אינו חייב על השחתת הזקן אלא בתער, אבל במספרים מותר אפילו כעין תער'. לדידנו משמעות הביטוי 'מספרים' כעין תער' היא שהתוצאה היא ממש דמוית תער, אך הכלי איננו תער שיש בו להב אחד אלא חיתוך בין שני אלמנטים השותפים בפעולה, וזה נקרא 'מספרים'. מכל מקום מבחן התוצאה איננו קובע, ולכן הגילוח בצידוד חדשני זה לכאורה יהיה מותר לכתחילה, כי אין בו שום חיתוך אלא שרפת השער. פשוט שפעולה פיזיקלית זו, של קרן הלייזר, שוות ערך לפעולה הכימית של אבקת הגילוח 'משעי', המקובלת כמותרת ולמהדריין.

ב. פאת הראש

אכן, חוששני להתיר ציוד זה 'ביד רחבה' מסיבה פרקטית אחרת, בשל ההשלכה לפאות הראש. הזכרנו כי השחתת הזקן ב'מספרים' מעין תער' מותרת, אך ביחס להקפת פאת הראש נפסק ב'שולחן ערוך' (יו"ד סי' קפא סעי' ג) ש'אינו חייב אלא בתער. ויש אוסרים במספרים כעין תער, ויש לחוש לדבריהם'. הדעה הראשונה היא דעת הרמב"ם שהקפת פאת הראש והשחתת הזקן אסורות דווקא בתער. ב'שולחן ערוך' הביא ונטה לדעת המחמירים כי בהקפת הראש העיקר הוא התוצאה – ההקפה, ולא שיטת הפעולה – ההשחתה. לפי זה משמע שאסור בשום דרך להקיף את פאת הראש, דהיינו להותירו חלק ללא שיירי שערות, ללא קשר לתער או ל'כעין תער'. האיסור יהיה גם וכן במשחת 'משעי' וגם במספרים (אם השער יגזז סמוך ממש לבשר, 'כעין תער'). ואם כן הוא הדין למכשיר הלייזר.

באופן מעשי חוששני כי יהיה קשה מאוד למשתמש להבחין בגבול שבין מיקומי הזקן והפאות, ובפרט שיש מחלוקת בדבר, ויש חשש רציני שקרן הלייזר תימשך ותופנה לתחום הפאות. אכן, חשש זה יכול להיות גם במכונת גילוח חשמלית רגילה, אך שם מיישר הפאות מוחזק בניצב לעור ולכן דומה כי האדם שולט יותר במיקום ובשטח הגילוח. כדי להשוות לכך את מכשיר ה'לייזר' צריך להכירו מקרוב ולחוש את אופן פעולתו ואת הרגלי השימוש בו. רק אז ניתן יהיה לחוות דעה סופית בקשר לחשש 'הקפת הראש' תוך כדי גילוח הזקן, או אולי יהיה אפשר למקד יותר את הגבול שבין אזור הזקן לפאת הראש.

לסיכום נראה שעניינית מותר לזקן, מעשית – לא מומלץ, לפי שעה.

19. נוסח הברכה על גידולי מצעים מנותקים / הרב אהוד אחיטוב
שאלה | מהו נוסח הברכה שמברכים על ירקות הגדלים במצעים מנותקים?

תשובה | בתלמוד הירושלמי (כלאים פ"ז ה"ו) הסתפקו האם ניתן לברך 'המוציא לחם מן הארץ' על לחם שנאפה מתבואה שגדלה בתוך עציץ שאינו נקוב. לדעת חלק מן המפרשים, הספק הראשון נפשט בתלמוד, והמסקנה היא שאפשר לברך 'המוציא לחם מן הארץ'. זאת כיוון שאף שהעציץ מנותק מהקרקע הוא נחשב 'ארץ'. לפי זה גם ניתן לברך על ירקות הגדלים בעציץ 'בורא פרי האדמה', כיוון שהוא שייך לכלל ש'דבר שגידולו מן הארץ מברכים עליו בורא פרי האדמה'.⁶⁴ אמנם לדעת ה'חיי אדם'⁶⁵ הירושלמי נשאר בספק; ומשום כך אין לברך 'המוציא' ו'בורא פרי האדמה' על ירקות הגדלים באדמה שבעציץ שאינו נקוב, אלא יש לברך עליהם 'שהכל נהיה בדברו'. נימוקו הוא: 'דלא נקרא אדמה אלא המחובר'.⁶⁶ אולם לדעת כמה מן הפוסקים יש להכריע שאפשר לברך 'בורא פרי האדמה'.⁶⁷ אמנם לדעות הללו, ירק הגדל בגידולי מים, ללא אדמה (הידרופוניקס), יש לברך עליו 'שהכל נהיה בדברו'. זאת משום שאינו גדל באדמה ולכן אי אפשר לברך 'בורא פרי האדמה'. אולם שו"ת 'שבט הלוי'⁶⁸ סובר שנוסח הברכה שתיקנו חכמים הוא על אופן הגידול הכללי של המין, ולכן גם ירק שגדל בגידולי מים, מברכים עליו 'בורא פרי האדמה'.⁶⁹

למעשה, ירקות הגדלים באדמה שבמצע מנותק, ההכרעה המקובלת היא שיש לברך עליהם 'בורא פרי האדמה'. בגידולי מים ראוי לחוש, ולברך עליהם 'שהכל נהיה בדברו' מחמת הספק. אם קונים בשוק ירקות שגדלו במצע מנותק אפשר לברך עליהם 'בורא פרי האדמה', שכן בדרך כלל יש אדמה בתוך העציץ.

20. תרומות ומעשרות מליקר המופק מענבי הדסים / הרב אהוד אחיטוב

שאלה | האם יש להפריש תרומות ומעשרות מליקר שמכינים מפירות ההדס?

תשובה | ענבי ההדס שנלקטים בסוף השביעית ובתחילת השמינית, צריך לנהוג בהם קדושת שביעית לדעת חלק מהדעות,⁷⁰ ובפשטות הם פטורים מתרומות ומעשרות. אולם השאלה היא, האם בכלל יש חובה להפריש תרומות ומעשרות מענבי ההדס? יש כמה מקורות שמהם נראה שענבי ההדס שימשו לצורכי אכילה, ולפי זה הם חייבים בתרומות ומעשרות.⁷¹ אולם בספר 'שיבולי הלקט'⁷² הובא בשם הגאונים שענבי ההדס נחשבים פירות של אילני סרק, ולפיכך ברכתם 'שהכל', וכך גם פסק ה'שלחן ערוך'.⁷³

64. עי' ברכות מ ע"ב.

65. חיי אדם, הלכות ברכות כלל נא סעי' ז.

66. אמנם לגבי נטילת מינים שגדלו בעציצים מנותקים הוא נשאר בספק, עי' חיי אדם, כלל קנא.

67. עי' שו"ת יחוה דעת, ח"ו סי' יב; ס' התורה והארץ, ח"ו עמ' 360.

68. שבט הלוי, ח"א סי' רה ד"ה סי' רד.

69. ואינו דומה לכמהין ופטוריות שברכתם 'שהכל נהיה בדברו' כי 'מן האוויר הם גדלים'. וכן פסק בשו"ת אור לציון, ח"ב פי"ד סעי' יג.

70. שו"ת משנת יוסף, ח"ג סי' כב.

71. ראה גמ' סוכה לג ע"ב, שראויים לאכילה 'משישחירו'; וכדין כל הפירות השחורים שבמשנה, מעשרות פ"א מ"ג; ועי' בירושלמי מעשרות פ"א ה"ב; צפנת פענח, לרמב"ם הל' לולב פ"ח ה"ה;

72. שבולי הלקט, סי' קס.

73. שו"ע, או"ח סי' רג סעי' ה; ועי' רש"ש, סוכה לה ע"א.

אלא שכפי הנראה, מאז ומעולם עיקר גידול ההדסים נעשה לצורכי ריח ולא לצורכי מאכל.⁷⁴ אך היו מקומות שהיו רגילים לגדל ולשמור את ענבי ההדסים גם לשם אכילתם, כפי שניתן להסיק מדברי הירושלמי (ערלה פ"א ה"א). אמנם לעניין הברכה חלוקות הדעות: לדעת הגר"ח קנייבסקי שליט"א,⁷⁵ בכל מקרה ברכתם היא 'שהכל', כיוון שבעיקרם הם עצי סרק, ופירותיהם אינם ראויים לאכילה ללא בישול.⁷⁶ לכאורה דבריו הם בניגוד לדברי הרב 'פתח הדביר',⁷⁷ המביא מעשה ברבי שמואל ויטאל בנו של מורנו הרב חיים ויטאל זיע"א, שטייל עם רבו בגינות דמשק, וראה 'אילני הדס נטועים לצורך הפירות, ופירותיהם מתוקים כדבש, ובירך עליהם (רבו) בורא פרי העץ'. תמה מהר"ש ויטאל ושאל: 'למדתנו רבנו שענבי ההדס מברכים עליהם שהכל?!', השיב לו רבו שבארצנו אין פרי כזה כלל, ולכן דן אותם כאילן סרק. אבל בארצות האלו (דמשק) שנוטעים ההדס מעיקרא בשביל הפרי, מברכין עליו 'בורא פרי העץ'.

לסיכום, לפי ההשוואה בין דיני ערלה לדיני תרומות ומעשרות, אין חובת הפרשה של תרומות ומעשרות מליקר ההדסים. זאת משום שמנהג רוב האנשים הוא שקובע, וכיום רוב האנשים אינם מגדלים את ההדסים לשם אכילה ואינם מעוניינים בענביהם. אולם לדעת הרה"ג דב ליאור שליט"א, אין ההשוואה בין דיני ערלה לדיני תרומות ומעשרות השוואה מוחלטת, וצריך להפריש תרומות ומעשרות מליקר המופק מענבי הדסים, בלי ברכה.

מכון פוע"ה

פוריות ורפואה על-פי ההלכה

21. פיקוח הלכתי במעבדות פוריות / הרב אריה כץ

שאלה | בגיליון 95 של אמונת עתיך (ניסן תשע"ב) התפרסם מאמרו של הרב בנימין דוד ממכון פוע"ה 'הצורך בפיקוח הלכתי במעבדות הפוריות' (עמ' 48–53). הובאו שם פוסקים רבים שהצריכו פיקוח על הטיפולים. אולם נראה שכל זה היה נכון בעבר, כשלא היו נהלים מסודרים למניעת טעויות, והיה חשש אמתי של החלפה. היום ב"ה המעבדות מסודרות יותר וקשה להניח שיתרחשו טעויות. הראיה שגם שבמכון פוע"ה גילו עד היום רק כחמישים טעויות מתוך עשרות אלפי השגחות, כך שהחשש לטעות הוא פחות מאחד מאלף. אולי ניתן להגדיר את הצורך בפיקוח כ'הידור מצווה' ולא כחובה הלכתית גמורה?
תשובה | גם היום יש צורך בפיקוח הלכתי מן הדין למרות האמור בשאלה, מהטעמים הבאים:

74. ראה שו"ת אמונת שמואל, סי' מה.

75. שערי אמונה, מעשרות פ"א מ"ג ד"ה בר"ש, וכן משמע מעוד פוסקים.

76. ביאור הלכה, סי' רג סעי' ה ד"ה אילני סרק.

77. פתח הדביר, או"ח סי' רג אות ג, הובא גם במנחת שלמה, ח"א סי' עא אות ג.

א. מערך הפיקוח של פוע"ה קיים כבר למעלה מעשרים שנה. למיטב ידיעתי, כמות הטעויות המתגלות לא פחתה בצורה ניכרת בשנים האחרונות.

ב. אמנם הטעויות המתגלות נדירות, אולם אנו יודעים וברור לנו שבאופן טבעי, אדם היודע שמפקחים עליו יטעה פחות מזה שאינו יודע שמפקחים עליו. אינו דומה היודע באופן כללי שאסור לו לטעות, למי שמשיגים עליו שלא יטעה. העובדה שאף שיש השגחה מתגלות מדי פעם טעויות מלמדת אותנו שכנראה כשאין השגחה יש יותר טעויות.

ג. בעניין הנהלים, ועדה של משרד הבריאות שבדקה את הדברים הגיעה למסקנה שקיים חוסר אחידות ניכר בנהלים למניעת טעויות בין יחידת פוריות אחת לאחרת, ובכ-25% מיחידות הפוריות בארץ, הנהלים למניעת טעויות אינם מספקים.

ד. עוד לפני הפלפול במקורות ההלכה, שחשובים בעיקר לאחר שנעשה מעשה (על מנת לא להוציא לעז על הנולדים שלא מפיקוח), חשוב בכל זאת לזכור שאדם שטעה ואכל מאכל לא כשר, הרי הוא צריך לעשות תשובה. ברם, אם נולד תינוק שאינו שייך באמת לזוג ואינו בנם (גם אם הסיכויים לכך קלושים), הרי זה בגדר מעוות לא יוכל לתקון. מכאן הזהירות הרבה שנקטו בה פוסקים בכל הקשור לטיפולי פוריות.

למעשה, יש מכתבים מהשנים תש"ע-תשע"א של פוסקים חשובים כדוגמת: הרב יוסף שלום אלישיב זצ"ל, הרב שמואל הלוי ואזנר זצ"ל ויבלט"א הרב משה שטרנבוך שליט"א, שהתנו גם היום את טיפולי הפוריות בפיקוח הלכתי כדין.

22. שיעור 'כגריס' בכתמים / הרב עומר שפס

שאלה | נפסק להלכה שאישה נאסרת בראיית כתם דווקא כאשר יש בו שיעור 'כגריס' ועוד, ואם אין בו כשיעור זה, תולים בדם כינה והאישה מותרת.⁷⁸ מהו השיעור במידות זמנו לגודל זה?

תשובה | נאמר במשנה (נידה פ"ח, מ"א-מ"ב):

הרואה כתם... תולה בכל דבר שהיא יכולה לתלות... הרגה מאכולת - הרי זו תולה בה. עד כמה היא תולה? ר' חנינא בן אנטיגנוס אומר עד כגריס של פול, ואף על פי שלא הרגה.

ה'שולחן ערוך' (יו"ד סי' קצ סעי' ה) פסק כדעת ר' חנינא, שתולה בכינה עד כגריס, אף כשלא הרגה. ה'שולחן ערוך' מוסיף ששיעור הגריס הינו 'כט עדשים ג' על ג'. שיעור גריס מקובל בהלכה כמידת חישוב שטח, ומוזכר למשל לעניין נגעים. גודל הגריס הוא כחציה של הקטנית פול.⁷⁹

ביחס לאופן חישוב גודל זה, למעשה, יש מן הראשונים שכתב שאין אנו בקיאים בגודל של גריס, ולכן יש לחשב בכל פעם על פי שיקול הדעת המתאים, אם מצויים כינים

78. שו"ע, יו"ד סי' קצ סעי' ה.

79. עי' משנה נגעים פ"ו מ"א ובפרשנים שם.

(מאכולות) וכיו"ב.⁸⁰ אך כמה מהאחרונים שיערו גודל זה לפי המידות והמטבעות של זמנם ומקומם, או על פי גודל הפולים והעדשים,⁸¹ ויש ששיערו גודל זה על פי גודל הסלע, שהגריס הוא פחות מחצי סלע.⁸² כמו כן, יש שציירו שיעור הגריס על פי מדידתם בצורות שונות.⁸³

ג. השיעורים שחושבו על ידי הפוסקים האחרונים הם כדלהלן: 14–15 מ"מ;⁸⁴ 16.5 מ"מ;⁸⁵ 18–19 מ"מ;⁸⁶ 19 מ"מ;⁸⁷ 20 מ"מ;⁸⁸ 21 מ"מ.⁸⁹
הלכה למעשה, מקובל לחשב את שיעור גריס כ- 19 מ"מ.

23. צורך בנוכחות בלנית בשעת הטבילה / הרב עומר שפס

שאלה | האם יש צורך בבלנית בשעת הטבילה כאשר זו גורמת אי נוחות לאישה שטובלת? האם במקרה זה ניתן להתיר לאישה לטבול לבדה?

תשובה | יסוד דין זה מופיע בדברי הרא"ש (סוף מס' נידה, הל' נידה בקיצור, סי' ב) שכתב:

ותעמוד אישה על גבה בשעה שהיא טובלת, שתראה שיהא כל גופה ושערותיה נכנסין במים, ולא יישאר משער ראשה כלום חוץ למים.
וכן כתב גם הרשב"א (תורת הבית הקצר בית ז, שער ז).

משמע שחובה להעמיד אישה על גבה שתבדוק כשרות טבילתה, ומכאן שצריך שתהא בלנית עמה בשעת הטבילה, לוודא שטובלת כל גופה במים.

אמנם הטור (יו"ד סי' קצח), בנוסף להבאת דברי אביו הרא"ש, הביא אף את דברי הראב"ד⁹⁰ שכתב שאם כרכה שער ראשה בדבר שאינו חוצץ (כדי לאוספו שייכנס כולו

80. יראים, מהד' הרב א"א שיף סי' כו.

81. שו"ת חכם צבי, סז; שו"ת מעיל צדקה סי' כז.

82. כרתי ופלתי, סי' קצ ס"ק יד, ע"פ נדה נח ב; שו"ע הרב, יו"ד סי' קצ ס"ק יג; לחם ושמלה, סי' קצ ס"ק יא.

83. עי' מעיל צדקה סי' כז; ועי' שו"ת חת"ס, יו"ד סי' קנ, שכתב שהוא שיעור נאמן, וכ"כ בשו"ע הרב - לסמוך עליו; אך בשו"ת שארית יהודה (אחיו של רש"ז), יו"ד סי' יא כתב שהרב שניאור זלמן מלאדי חזר בו בסוף ימיו משיעור זה.

84. להחמיר ולחוש לשיטת היראים סי' כו.

85. בשו"ע הרב יו"ד קצ, סעי' יג, כתב את השיעור המקובל. אולם בשו"ת שארית יהודה יו"ד סי' יא, כתב שחזר בו כנ"ל והיה משער במטבע ('פיאטצ'ק'), וקוטרו 16.5–17 מ"מ. ראה ע"כ בהרחבה בספר טהרה כהלכה, ח"א עמ' יט.

86. שיעורי שבט הלוי, סי' קצה סעי' ה אות א.

87. דרכי טהרה פרק ב, סעי' יג, עמ' 42; דרכי תשובה, סי' קצ ס"ק מ; טהרת בת ישראל, פ"א סעי' ד בהערה, וזהו גודלו של אסימון שהיה נהוג בארץ ישראל לפני כמה שנים.

88. לחם ושמלה, סי' קצ סעי' יא; שו"ת חתם סופר, יו"ד סי' קנ; חזון איש, קונטרס השיעורים ס"ק טו; טהרת הבית, ח"א פ"ח, סעי' ב, וכן יביע אומר, ח"י יו"ד סי' נח אות כו, וטהרת הבית הקצר פ"ח סעי' ב; פסקי משנה הלכות, פ"ג סעי' א; חוט שני, נידה סי' קצ סעי' ה (בני ברק תש"ע, עמ' קנג).

89. עי' שיעורי תורה לרא"ח נאה סי' ג אות כ, עמ' רלג - כגודל מיל ארץ-ישראלי. גודל הפרוטה של מדינת ישראל תש"ט היה כגודל אותו מיל.

90. ראב"ד, בעלי הנפש, שער הטבילה, סי' א.

למים), וטבלה בינה לבין עצמה – 'עלתה לה טבילה'. משמע מהטור, שהביא את דברי הראב"ד כחולקים על דברי הרא"ש, ולדעתו (של הראב"ד) האישה יכולה לטבול לבדה, אם היא דואגת ששערותיה ייכנסו כולן למים על ידי שכורכת אותן בחוטים וכד'. אך ה'בית יוסף' (לטור שם) ביאר שאין מחלוקת בין הראב"ד לבין הרא"ש. שניהם ציינו אפשרות אחת שתבטיח שתטבול כראוי, ואינם חולקים על האפשרות השנייה. ה'בית יוסף' מביא את לשונו המדויקת של הראב"ד שכתב בפירושו שתעמיד אישה על גבה או שתכרוך שערות ראשה.

בהמשך, מביא ה'בית יוסף' שה'כל בו' (סי' פו) כתב שיש צורך בבלנית בשעת הטבילה, בלשון זו:

אשה שטובלת צריכה להוליך עמה אשה יהודית או בעלה או נערה שהיא גדולה יותר מ"ב שנים ויום אחד לראות אם טבלה כדן אבל לא נכרית הואיל ואתחזק איסורא.

וכן פסק ב'שלחן ערוך' (יו"ד סי' קצח סעי' מ):

צריך לעמוד על גבה יהודית גדולה יותר מ"ב שנה ויום אחד בשעה שהיא טובלת, שתראה שלא יישאר משער ראשה צף על פני המים.

ואמנם, בהמשך הסעיף מביא ה'שלחן ערוך' אף את האפשרות השנייה, לומר מה הדין כשאין בלנית:

ואם אין לה מי שתעמוד על גבה, או שהוא בלילה, תכרוך שערות על ראשה בחוטי צמר או ברצועה שבראשה...

המסקנות מן הדיון הן כדלהלן:

א. רואים בפסק ה'שלחן ערוך' שלכתחילה יש צורך בבלנית שתוודא שכל גוף האישה נכנס במים, והפתרון של קשירת השיער הוא רק בדיעבד. ונראה שה'שלחן ערוך' פסק כך כיוון שהוא סובר שיש יתרון בכך שאישה אחרת מבחוץ משגיחה, ולא שתסמוך כל אחת על טבילתה, אף שכורכת שערות ראשה. לאור ה"ל ודאי שיש צורך בבלנית שתוודא כשרות טבילת האישה. יתר על כן, מוכח מן הצורך שהבלנית תהיה גדולה מ"ב שנה, שאין מדובר רק בתפקיד פרקטי של מסירת מידע אם טבלה כראוי, אלא יש כאן יסוד הלכתי של נאמנות שיכול לבוא לידי ביטוי רק באישה מעל גיל 12.

ב. יש יתרון נוסף בהימצאות בלנית, בכך שהאישה תבקש ממנה לבדוק שאין חציצות בגופה לפני הטבילה. יש לציין שבדיקה זו אינה מעכבת, ואם האישה הטובלת חפפה ובדקה עצמה כראוי, ויודעת שהיא בקיאה בהלכות ואינה רוצה שהבלנית תבדוק אותה, הטבילה מועילה, ואין לבלנית להתעקש עמה על כך. במיוחד יש לאפשר טבילה בלי בדיקת הבלנית לנשים מסורתיות, שהקפדה של הבלנית עלולה לגרום להן להימנע בכלל מטבילה.

ג. נהגו שהבלנית תהיה הראשונה שתפגוש את האישה ביציאתה מהמקווה, כדי למנוע מצב שהאישה תפגוש דבר טמא בצאתה ממנו.⁹¹

91. עי' רמ"א יו"ד סי' קצ"ח סעי' מח.

ד. אם הטובלת מתביישת, היא יכולה לבקש מהבלנית שתיכנס לחדר הטבילה רק אחרי שהיא ירדה למקווה. לאחר הטבילה הבלנית תצא, ורק אז תעלה הטובלת מהמקווה.
 ה. במקום שאין בלנית, על הטובלת לדאוג שאישה אחרת תהיה נוכחת בשעת הטבילה, ותשגיח שכל שערותיה נכנסות לתוך המים. בשעת הדחק, כאשר אין אישה אחרת – יכולה האישה לשים שבכה על שערותיה, וכפי שפסק ה'שלחן ערוך' לעיל.
 ו. לכתחילה אין לבעל להיות בלן לאשתו, משום שיש בכך חיסרון גדול בצניעות.⁹²
 ז. בדיעבד, כשאין אישה יהודייה אחרת, הבעל יכול להיות בלן לאשתו, באופן אקראי ולא בדרך של קבע.⁹³ במצב דיעבד כזה תטבול האישה פעם אחת לפני שבעלה יראנה. לאחר טבילה כזאת, מעיקר הדין היא מותרת לבעלה, ולאחר מכן תטבול פעם נוספת כשבעלה רואה.⁹⁴

מכון המקדש

24. על מה מקריבים קרבן תודה / הרב יוסף אלבז
שאלה | על מה מקריבים קרבן תודה, והאם זהו קרבן שבא מתוך נדבה או שיש חיוב להקריבו?
תשובה | בתורה (ויקרא ז, יא-טו) נאמר:
 וזאת תורת זבח השלמים... אם על תודה יקריבנו, והקריב על זבח התודה חלות מצות.
 מבואר שהתודה היא קרבן שלמים הבאה עם לחם, אך לא מבואר על מה היא מובאת. רש"י מפרש:
 אם על דבר הודאה על נס שנעשה לו, כגון יורדי הים והולכי מדברות וחבושי בית האסורים וחולה שנתרפא שהם צריכין להודות שכתוב בהן (תהלים קז, כא-כב) ידו לה' חסדו ונפלאותיו לבני אדם ויזבחו זבחי תודה, אם על אחת מאלה נדר שלמים הללו, שלמי תודה הן.
 דבריו מבוססים על דברי הגמרא בברכות (נד ע"ב)
 אמר רב יהודה אמר רב: ארבעה צריכין להודות - יורדי הים, הולכי מדברות, ומי שהיה חולה ונתרפא, ומי שהיה חבוש בבית האסורים, ויצא.

92. ראה הרב משה דוד לוונטהל, 'שאלות ותשובות מהר חברון', המעיין לז' (תשרי תשנ"ז), עמ' 34 והלאה, שהגר"מ אליהו והגר"י נויבירט אסרו את הדבר במציאות ציבורית של קבע, כביישוב שהמקווה רחוק.
 93. עי' בית יוסף שם, בשם הכלבו והאגור, שו"ת נודע ביהודה, תניינא, יו"ד סי' קכב; שו"ת יביע אומר, ח"ד יו"ד סי' טו.
 94. הגר"ז"נ גולדברג, בעל פה, בפגישה עם רבני מכון פוע"ה.

הגמרא עוסקת בחיוב לברכת הגומל, אלא שרש"י משווה בין הדברים, והרא"ש אף כותב בפירוש 'ברכת הגומל במקום תודה נתקנה'. כרש"י נקטו כמה ראשונים,⁹⁵ ו'בבית יוסף'⁹⁶ מציין שיש מחלוקת אם מברכים 'הגומל' על כל צרה או רק על הארבעה הנזכרים בפסוק.

מדברי רש"י אלו נראה שאין חובה להקריב קרבן תודה, אלא אם נדר מרצונו לאחר הצלתו, וכך הבינו כמה אחרונים בדעתו.⁹⁷ אולם מדבריו על פסוק טז נראה שקרבן תודה אינו בא בנדר או בנדבה,⁹⁸ ומפירוש רש"י לגמרא מנחות⁹⁹ נראה שעצם הנס מחייב הבאת תודה.¹⁰⁰ כך גם משמע מדברי ה'אבן עזרא',¹⁰¹ אלא שמדבריו משמע שהחיוב רק על החולה. רבנו בחיי כותב (ויקרא ו, ב) כך:

קרבן תודה בא על הנס... או שאר שמחות כגון שמחת חתן וכלה, שנאמר: (ירמיה לג, יא) קול ששון וקול שמחה וגו' מביאים תודה בית ה'.

לדבריו, קרבן תודה בא גם כהודאה על שמחה גדולה. הרד"ק¹⁰² כותב: 'וזה הזבח היה האדם מביא אותו על כל עוונותיו כשהיה רוצה להתוודות ולשוב לדרך הטובה'. נראה שהוא מפרש תודה מלשון וידוי והודאה על חטא.¹⁰³ הרמב"ם כותב (הל' מעשה הקרבנות פ"ט ה"ה): 'שלמים הבאים עם הלחם בנדר או נדבה, וזה הוא הנקרא תודה, ולדבריו ברור שקרבן זה בא רק מרצונו של האדם ואינו חיוב. מאידך גיסא לא מפורש ברמב"ם, לא כאן ולא בפירוש המשנה, מתי מביאים קרבן תודה. נראה שלדעת הרמב"ם קרבן תודה – כשמו כן הוא, ומביאו כל אדם הרוצה להביע תודתו לה' על שמחה או הצלה מיוחדת, וכן נראה בדברי הגמרא (תענית יט ע"א) שחוני המעגל הביא פר הודאה לאחר ירידת הגשמים.¹⁰⁴

לסיכום: א. לרש"י ועוד ראשונים יש להביא קרבן תודה כהודאה על נס הצלה מצרה. אחרים אומרים שקרבן תודה מובא גם על שמחה גדולה (רבנו בחיי) או כשרוצה לשוב ולהתוודות מחטאיו (רד"ק). לרמב"ם נראה שיכול להביאו כרצונו בעת שרוצה להודות לה'.

95. רשב"ם, ויקרא שם; ראב"ד בפירושו לתורת כהנים שם; סמ"ג, עשה קפג.

96. בית יוסף, או"ח סי' ריט.

97. שדי חמד אסיפת דינים מערכת ברכות סי' ב סעיף י; פאת השדה, מערכת ברכות סי' יב; ערוה"ש העתיד, סי' פט.

98. כך גם עולה לכאורה מפשט הפסוקים משום שבתחילה כאשר הכתוב מתאר הבאת שלמים עם הלחם לא נזכר 'נדר או נדבה', ורק בהמשך בפסוק טז כאשר עוסק בשלמים רגילים נאמר 'ואם נדר או נדבה' ורש"י מפרש: 'ואם נדר או נדבה – שלא הביאה על הודאה של נס' משמע שברישא שמביא שלמים על נס יש חיוב ולא באה בנדר או נדבה. וראה ר"י פערלא, ספר המצוות לרס"ג, ח"א דף רס; הכתב והקבלה, ויקרא ז, יד.

99. רש"י כת"י, מנחות עט ע"ב ד"ה ל"א תודת חובה.

100. וכן בתוס' רי"ד, ר"ה ה ע"ב. וראה בשטמ"ק, מנחות שם שתמה על רש"י.

101. אבן עזרא, תהילים קז, כב.

102. רד"ק, ספר השורשים, ערך יד"ה, ראה גם פירושו לתהילים ג, יד.

103. כמו בעכ"ל 'תן לו תודה' יהושע ז, יט. וראה סנהדרין מג ע"ב; הכתב והקבלה, ויקרא ז, יב.

104. אך ראה רש"י, תענית שם.

ב. באופן פשוט אין חיוב לנדב קרבן תודה (רמב"ם ואחרונים בדעת רש"י), אך יש מקורות שנראה מהם שאם נעשה לו נס חייב להביא (רש"י ורי"ד מנחות; ראב"ע).

25. האם כוהן בעל מום רשאי לשאת כפיים במקדש? / הרב אברהם כהנא
מצוות ברכת כוהנים היא מצווה עשה תמידית, המתקיימת בגבולין ובמקדש בכל יום. בבית המקדש הייתה ברכת הכוהנים חלק מעבודת התמיד בסיומה. מתואר במשנה, שמקום ברכת כוהנים היה על מדרגות האולם.¹⁰⁵ לכאורה אין כוהן בעל מום יכול לעלות לשאת כפיים, שכן המקום שעומדים בו הכוהנים בנשיאת כפיים (בין האולם והמזבח) אסור בכניסה לבעלי מומים! (משנה כלים פ"א מ"ט). מאידך גיסא, נאמר בתוספתא (סוטה פ"ז ה"ח):

הכל כשרין לעלות במעלות האולם בין תמימין בין בעלי מומין... חוץ ממי שיש בו מום בפניו בידי וברגליו שלא ישא את כפיו במקדש מפני שהעם מסתכלין בו. הרי להדיא שהותרו נשיאות כפיים לכוהנים אף שהם עומדים במעלות האולם. צריך לומר שכניסת בעלי מומים אסורה לתחום שבין האולם ולמזבח אם הכניסה היא סתמית, שכן לכוהנים בעלי מומים אין אפשרות לעבוד שם. ברם, אם הכניסה תהיה לצורך מצווה שהם כשרים בה, וכגון נשיאות כפיים, הרי שמותר אף לכוהנים בעלי מומים להיכנס שם.¹⁰⁶

הרמב"ם (הל' תפילה פ"ד ה"ד) פסק שברכת כוהנים נעשית אחר תמיד של שחר פעם אחת ביום, 'ועומדין על מעלות האולם ומברכין'. הרמב"ם סתם ולא חילק בין כוהנים תמימים לבין בעלי מומים, ומשמע בפשטות שכולם רשאים לשאת כפיים כפי שנאמר בתוספתא לעיל. ברם, אם יש לכוהן מום שיגרום לעם להסתכל עליו בעת הברכה, אזי אין הוא נושא כפיו לא במקדש ולא בגבולין (תוספתא שם, רמב"ם תפילה פ"טו ה"ב).¹⁰⁷

26. צילום עם מנורת המקדש, ליד הכותל המערבי וליד נרות חנוכה / הרב עזריה אריאל
שאלה | כאשר ייבנה המקדש, האם יהיה מותר להצטלם עם המנורה למזכרת?

105. תמיד פ"ז מ"ב.

106. כן שנינו שלצורך תיקון המקדש, מותר אף לישראל טמא להיכנס לקודש הקודשים (רמב"ם, הל' בית הבחירה פ"ז הכ"ג; עירובין קה ע"א). יש לציין שאיסור כניסה לבעלי מומים לשטח שבין האולם ולמזבח ולהיכל, לדעת הרמב"ם (ל"ת סט) הוא איסור מהתורה, ובמקום מצווה אפשר לומר שיבוא עשה של ברכת כוהנים וידחה ל"ת של איסור כניסה לבעלי מומים. אך לדעת הרמב"ן, בהשגותיו לספר המצוות, חכמים עשו הרחקה לבעלי מומים, ולכן במקום צורך כלשהו אמרין שייכנס בעל מום לתוך הקודש.

107. הרדב"ז, שו"ת ח"ה סי' פד, העלה סתירה ברמב"ם, שמצד אחד כתב בהלכות תפילה פ"ד ה"ד, שברכת כוהנים נעשית על מדרגות האולם, ובהלכה אחרת, שם פ"ד ה"ט, כתב שבמקדש עולים הכוהנים לדוכן אחר שישלימו עבודת תמיד של שחר, ולכן רצה לחלק שכוהנים בעלי מומים נושאים כפיים על הדוכן, ואילו הכוהנים התמימים נושאים כפיים על מדרגות האולם. אך הרדב"ז לא מזכיר כלל את התוספתא, וכנראה נשמטה ממנו. יש להעיר, שנראה שמה שכתב הרמב"ם שעולין לדוכן, הכוונה למקום גבוה, וגם מדרגות האולם נקראו בשם זה (קידושין ע"א) וכך נראה מהקשר ההלכות שכתב הרמב"ם קודם לכן על העלייה לדוכן.

תשובה | מנורת המקדש עומדת בהיכל, ואסור להיכנס לשם פרט לכוהנים לצורך עבודתם (רמב"ם הל' ביאת המקדש פ"ב ה"ד). מכל מקום יש לדון באופן עקרוני על צילום כלי המקדש או הצטלמות עמם.

נאמר בגמרא (פסחים כו ע"א) ש'קול מראה וריח אין בהם משום מעילה', אבל בכל זאת יש בהם איסור. בפשטות המובן הוא שאסור ליהנות מהמראה של המקדש וכליו. ברם, איסור זה מעורר קושי רב מבחינה עקרונית ומעשית, שכן המקדש ועבודתו נעשו במכוון בצורה יפה ומושכת לב, וכיצד אפשר שלא להתכוון ליהנות מהם?

בעניין זה ראה בהרחבה בספר 'שערי היכל'¹⁰⁸ ותמצית הדברים היא כדלהלן: יש אומרים שהיתר ליהנות ממראה המקדש הוא רק לצורך מצווה ומחוסר ברירה. ויש אומרים שהדבר תלוי בכוונתו המדויקת של האדם, אם הוא מתכוון לשם קדושה ומצווה או לשם הנאה. ייתכן גם שאין כל איסור ליהנות ממראה המקדש וכליו, אלא רק אם האדם נוטל חפץ של הקדש להנאתו. לדעת רבנו גרשום מאור הגולה¹⁰⁹ איסור ההנאה מהראייה נאמר על קודש הקודשים בלבד.

על פי הדעות המקלות, מותר לצלם את המנורה למטרה חיובית, לחזק את הקשר למקדש ולהגביר את השפעתו על האדם. לעומת זאת, צילום של אדם ליד המנורה הוא דבר המסור ללב ואפשר שיש בו יותר ניצול וזילות של המנורה מאשר כבוד המנורה (האם המטרה והמסר של התמונה הם 'תראו איזה יפה המנורה' או 'תראו איפה הייתי?'). שאלה זו קיימת גם לעניין צילום הכותל המערבי, שיש אומרים שיש בו איסור מעילה או על כל פנים איסור הנאה.¹¹⁰ כידוע, נהוג גם להצטלם על ידו.

דיון דומה קיים על צילום עם ספר תורה או תפילין, ומקובל להתיר זאת בהנחה שהמטרה היא חביבות המצווה ויצירת מזכרת שעשויה לקרב את המצווה אל הלבבות.¹¹¹ שאלה דומה שנידונה בפוסקים היא בעניין צילום נרות החנוכה. ב'שבט הלוי'¹¹² כתב שאסור לצלם את נרות המנורה וגם את נרות החנוכה, משום שהצילום נחשב כשימוש בנרות, כשם שאסור לקרוא בספר לאור הנרות. אך לא הבנתי את טעמו: הרי המצלם אינו משתמש בתאורת הנרות להצלחת הצילום, אלא נהנה מראיית תמונת הנרות, וההנאה היא משום שהוא מייחס ערך וחשיבות לנרות הללו קודש הם. בספר 'שבט הכהונה'¹¹³ ובקובץ 'שערי הוראה'¹¹⁴ הובאו דעות שונות בעניין זה לגבי נרות חנוכה, וחלק אסרו רק אם תאורת הנרות מסייעת לצילום (אם כי לפי ידיעתי התאורה מול המצלם

108. שערי היכל, על מסכת פסחים מערכה כ.

109. ר' גרשום, כריתות ו ע"א (בדפוס ז ע"ב),

110. ע"י הר הקודש, עמ' רסו-רע; אגרות משה, יו"ד ח"ד סי' סג; מנחת אברהם למו"ר הרב שפירא זצ"ל, ח"ג סי' יח.

111. הרב נבנצל, 'סבו ציון' סי' עו; הרב זילברשטיין, 'חשוקי חמד' בבא קמא ט ע"ב, אך נטה לאסור להוציא את ספר התורה מהארון במיוחד לשם הצילום.

112. שבט הלוי, ח"א סי' קסד.

113. שבט הכהונה, ח"ב עמ' פ-פא.

114. שערי הוראה, ח"ה עמ' קלז-קלח.

איננה עוזרת לצילום, ועל כל פנים המבזק [פלש'] מייתר את תאורת הנרות). דודי הרב יעקב אריאל שליט"א, בתשובה באתר 'שיבה', נקט בפשטות שהדבר מותר. **לסיכום**, הדעה המקובלת בפוסקים היא שמותר לצלם חפצי מצווה וקדושה האסורים בשימוש ואף להצטלם לידם, כאשר המטרה היא חיבת המצווה וכבודה, והדבר נעשה באופן מכובד. לגבי כלי המקדש יש מחלוקת אם הדבר מותר, והמנהג להקל בכותל המערבי.

